

Makale Künyesi (Araştırma): Yıldız Altın, K. (2024). Bağlamlar-arasılık açısından Dede Korkut mirası üzerine bir inceleme. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 708-725.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1469351>

BAĞLAMLAR-ARASILIK AÇISINDAN DEDE KORKUT MİRASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Kübra YILDIZ ALTIN¹

ÖZET

Dede Korkut, Türk dünyasının geleneksel kültür mirasını günümüze taşıyan en güçlü temsilcilerden biridir. Türk kültürünün yüzlerce yıllık birikimini kendinde toplayan ve mitteki görünüşleriyle kült bir figür olan Dede Korkut, halk anlatmaları ve inanışlarında aslı unsur işlevindedir. Halk arasında anlatıla gelen bu sözlü kaynakların yanında yazılı kayıtlarda da Dede Korkut ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Dede Korkut, bu açıdan tarihin gerçek bir karakteri gibi değerlendirilebilir.

Türk kültür coğrafyasının ortak kültür mirası kabul edilen Dede Korkut'un mitteki görünümü ile tarihî gerçekliği birbirine karışmış ve aslında birbiriyle özdeşleşmiş durumdadır. Mitin kült figürü ve tarihin gerçek kişisi olan Dede Korkut, kültürel bir miras olarak toplumsal, kültürel ve folklorik bağlamları aşmıştır. Miras, kültürel bellek içinde aktarılmaya devam etmektedir. Bu bağlamda geçmişten günümüze Türk kültür tarihinde Dede Korkut özelinde şekillenen bir gelenekten söz etmek mümkündür. Dede Korkut geleneği, son dönemde ve özellikle elektronik kültür ortamının hızlandığı veri akışı sayesinde uluslararası sözleşmelerle korunarak insanlığın ortak mirası ilan edilmiştir. Bu gerçeklikten hareketle çalışmada Dede Korkut temelinde şekillenen bir kültürel birikimi ifade eden Dede Korkut mirası konu edilerek bu mirasın Türk kültür belleğindeki oluşum sürecinin nasıl gerçekleştiği ortaya konulmaktadır. Makalede, Dede Korkut mirasının kuşaktan kuşağa aktarılmasında, Türk kültür belleği içinde canlılığının korunmasında ve bu miras aracılığıyla geçmiş ile bugün arasında kültürel bağ kurulmasında toplumun, kültürün ve folklorun etkisi ile bu mirasın toplumsal, kültürel ve folklorik temelleri incelenmektedir.

Dede Korkut mirasının geçmişten günümüze nasıl aktarıldığının kuramsal bir incelemesinin yapıldığı çalışmada konu, bağlamlar-arasılık yaklaşımı çerçevesinde ele alınmaktadır. Bir olgu araştırması olan bu çalışmada nitel araştırma yöntemine uygun olarak metin merkezli bir yaklaşım izlenmiştir. Literatür taramasına bağlı olarak tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilen Dede Korkut hakkındaki yazılı ve elektronik içerikler bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir. Tüm bu değerlendirmeler sonunda Dede Korkut mirasının toplumsal, kültürel ve folklorik temellerle uyumlu bir biçimde etkileşime girdiği ve bağlamlar-arasılığa ulaşabildiği alanlarda canlılığını sürdürdüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk kültürü, Dede Korkut mirası, kültürel bellek, kişi kültürü, bağlamlar-arasılık.

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü, Doç. Dr. kubrayildiz89@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9788-2844>.

GİRİŞ

Dede Korkut, Türk kültür coğrafyasının ortak kültür mirası kabul edilmektedir. Türk kültür tarihinde hem miti hem de tarihî gerçekliği olan Dede Korkut'un etrafında zengin bir kültürel birikim bulunmaktadır. Dede Korkut'un mitin kült figürü ve tarihin gerçek kişisi olarak kültürel bellek içinde aktarıla gelen bir geleneği vardır. Geçmişten günümüze Dede Korkut adıyla özdeşleşmiş olan bu gelenek, bağlamları aşarak yerelden ulusala ulaşmış durumdadır.

Türk kültür tarihinde Dede Korkut ile ilgili sözlü ve yazılı bir anlatı geleneğinin varlığı kültürel birikime atıf yapmaktadır. Bu gelenek, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan coğrafyada Türk halklarının yaşadığı çeşitli dönemlerde meydana gelmiş, kuşaktan kuşağa aktarılacak kültürel bir birikim yaratmış ve böylece günümüze ulaşmıştır. Dede Korkut etrafındaki bu sözlü ve yazılı kültürel birikimde Türk boylarının yaşam tarzı, kahramanlıkları, savaşları, aşkları, günlük hayatları, geleneksel yaşam tarzları, Türk toplumunun değerleri ve toplumsal kabulleri ile yaşanan toplumsal ve kültürel değişimler hakkında bilgiler bulabilmek mümkündür. Türk kimliği etrafında şekillenen değerler, kabuller ve bir bütün biçiminde Türk kültürünün ortak kültürel kodları bu birikimle taşınmaktadır.

Türk dünya görüşünün ve halk felsefesinin zenginliğini, derinliğini ve estetik birikimini yansıtan (Çobanoğlu, 2000, s. 12-14) Dede Korkut temelindeki anlatma geleneği, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecindeki kültürel etkileşimleri de yansıtarak Türk toplumunun kültür tarihine ışık tutmaktadır. Geçmişten günümüze Dede Korkut özelinde şekillenen bu geleneksel bilgi, son dönemde ve özellikle elektronik kültür ortamının hızlandığı veri akışı sayesinde uluslararası sözleşmelerle korunarak insanlığın ortak mirası ilan edilmiştir. Bu gerçeklikten hareketle çalışmada, Dede Korkut temelinde şekillenen bir kültürel birikimi ifade eden Dede Korkut mirası konu edilerek bu mirasın Türk kültür belleğindeki oluşum sürecinin nasıl gerçekleştiği ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı, Dede Korkut mirasının kuşaktan kuşağa aktarılmasının, kültürel bellekte canlılığının korunmasının ve bu miras aracılığıyla geçmiş ile günümüz arasında kültürel bağ kurulmasının toplumsal, kültürel ve folklorik etkisi ile bu etkiyi yaratan temellerin incelenmesidir. Dede Korkut ile ilgili yazılı kaynaklar ve internet tabanlı içeriklerle sınırlandırılan çalışmanın konusu, Dede Korkut mirasının geçmişten günümüze nasıl aktarıldığının ortaya konulması bakımından önemli ve özgündür.

Bir olgu araştırması olan bu çalışmada nitel araştırma yöntemine uygun olarak metin merkezli bir yaklaşım izlenmiştir. Literatür taraması temelinde Dede Korkut ile ilgili tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilen yazılı ve elektronik içerikler bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirilerek elde edilen veriler bağlamlar-arasılık yaklaşımıyla yorumlanmıştır.²

² Tarafımızdan "Folklor ve Bağlamlar-Arasılık" adıyla daha geniş kapsamlı bir çalışma hazırlanmaktadır. Bu süreçte yayına hazırlanan ancak değerlendirme süreçleri devam eden çalışmalar şunlardır: Yıldız Altın, K. (2024a). Türk Şamanizmi'nde kültürler, *Editör sürecinde*. Yıldız Altın, K. (2024b). Anadolu'dan Balkanlara Türk kültüründe Hızır (bağlamlar-arası bir bakış)", *Hakem değerlendirme sürecinde*. Yıldız Altın, K. (2024c). Düzgün Baba ve Munzur Baba

Türk kültür tarihine ilişkin literatür incelendiğinde hakkında en fazla yayın ve inceleme yapılan konuların başında Dede Korkut gelir. Özellikle Dede Korkut mirasını incelemeyi amaç edinen yazılar nicelik ve nitelik açısından oldukça fazladır (Bekki, 2015; Özarıslan ve Veren, 2019). Son iki yıl içinde Dede Korkut mirasının yazılı kültür belleğini oluşturan yeni yazmaların keşfi ve yayını, Türkoloji alanında Dede Korkut konulu çalışmaların artarak devam edeceğinin habercisidir.

Dede Korkut Mirası: Mitte, Tarihte ve Günümüzde Dede Korkut

Dede Korkut'un kişiliği ile ilgili kaynakları genel hatlarıyla *Dede Korkut Kitabı*, Oğuzların tarihi hakkında bilgi veren kaynaklar (*Câmi'üt't-tevârih*, *Şecere-i Terâkime*, *Tevârih-i Âl-i Selçuk* gibi) ve sözlü kültür ortamından derlenmiş anlatımlar şeklinde sıralamak mümkündür (Gökyay, 1994, s. 77-80; Özdemir, 2003, s. 23; Gökyay, 2007; Ergin, 2016).

Dede Korkut Kitabı'nda Dede Korkut/Korkut Ata, Peygamber zamanına yakın bir zamanda yaşamış Bayat boyuna mensup bir Müslüman, Oğuz halkının bilicisi/kâhin, hikmetli sözler söyleyen bilge, çok iyi kopuz çalan bir ozan, tecrübeli ve geçmişini iyi bilen yol gösterici/akıl hocası, sevilen ve hatırı sayılan bir kişidir. Dede Korkut'un tarihî kaynaklarda geçen şahsiyeti hakkındaki bilgiler ile *Dede Korkut Kitabı*'nda anlatılanlar örtüşmektedir (Özdemir, 2003, s. 23-25; Pehlivan, 2015, s. 267-280).

Dede Korkut *Câmi'üt't-tevârih*'te Bayat boyundan Kara Hoca'nın oğlu olup çok akıllı, bilgili ve güzel sözler söyleyen keramet sahibi bir kişidir. Oğuz hükümdarlarına vezirlik, müşavirlik yaptığı ve bazı beylerin çocuklarına isimler verdiği anlatılır. İki yüz doksan beş yıl yaşadığı rivayet edilir. Dede Korkut *Şecere-i Terâkime*'de Kayı Kara Koca'nın oğlu olup Kayı boyundandır ve adı Korkut Ata'dır: "İnal Yavı onun sözünden çıkmazdı. İki yüz doksan beş yıl yaşayan Korkut Ata'nın kerametleri çoktu. Üç padişaha vezir olmuştur". 15. yüzyıla ait olan atalar sözü mecmuasında Dede Korkut'tan Karmış oğlu Dede Korkut şeklinde söz edilmektedir. *Câm-ı Cem-âyîn*'de Kara Han'ın Korkut Ata'yı Hz. Muhammed'e elçi gönderdiği kısmı yer alır. Kaynağa göre Korkut Ata, Selmân-ı Fârisî ile birlikte geri dönmüş ve Oğuz kavmine İslâm'ı öğretmeye yönelmiştir. Bu kaynakta Dede Korkut'un Ürgenç Dede adında bir oğlunun olduğu bilgisi vardır (Özkan, 1995, s. 269; İnan, 1998, s. 165-175; Özdemir, 2003, s. 23-33; Özçelik, 2021a, s. 25).

Dede Korkut hakkında bilgi veren yazılı kaynaklarda onun bilicilik ve veli kimliğinin vurgulandığı görülür. Ancak bazı yazılı kaynaklarda İslamî etki vardır. Bu açıdan kültürel değişme Dede Korkut kimliği üzerinden okunabilmektedir. Dede Korkut, İslamî etkinin yoğun olduğu halklarda Müslüman velisi gibi ön plana çıkarken, Şamanizm etkisinin yoğunlaştığı halklarda baksı/şaman kimliği ile tanınmaktadır (İnan, 1998, s. 167-172; Özdemir, 2003, s. 27).

Dede Korkut ile ilgili halk anlatımlarında Dede Korkut etrafında bir mit geliştirildiği anlaşılır. Türk kültürünün yayıldığı coğrafya ve bu coğrafyanın genişliği düşünüldüğünde

inanışlarının bağlamlar-arasılık açısından değerlendirilmesi (kültürel ve folklorik bir perspektif)", *Editör sürecinde*.

bu mitlerin çeşitlilik gösterdiğini söylemek mümkündür. Buna karşın sözlü ve yazılı kaynaklarda Dede Korkut'un kişiliği ile ilgili birbiriyle benzeşen bilgiler bulunur. Türk dünyasının muhtelif halklarında Dede Korkut ile özdeşleştirilen nitelikler ile ona yüklenen misyon ortak bir çerçevede birleştirilir. Dede Korkut ile ilgili tarihî ve sözlü kaynaklar incelendiğinde Türk kültüründe ata kültürünün istendik değerlerinin neredeyse tüm vasıflarının Dede Korkut şahsında toplatıldığını belirtmek gerekir (Yıldız Altın, 2021).

Türk dünyasında bazı boyların Dede Korkut ile ilgili halk anlatmalarına bakıldığında onun mitteki görünümü tespit edilebilir. Bu anlatma ve inanışlarda o, şamanlara/baksılara kopuz çalmayı ve türkü söylemeyi öğretmiş ünlü bir halk şairi, kopuz ve dombranın mucidi, en büyük velilerden biri ve ayinlerde yardıma çağrılan kişidir. Ufa vilayeti Başkırdlarındaki Kırgız oymakları arasında ise Dede Korkut ile soy bağı kurulduğu görülür ve onun Hz. Peygamberin soyundan gelen seyyidlerden olduğu ima edilir. Karakalpak Türkleri arasından derlenen efsanelerde Dede Korkut'un kopuzun nasıl yapılacağını olağanüstü varlıklardan öğrendiği anlatılır. Bu efsane, onun neden baksıların pîri sayıldığına ilişkin mitik bir açıklama da getirmektedir (İnan, 1998, s. 172; Özdemir, 2003, s. 27-29). Dede Korkut ile ilgili yazılı kaynaklarda da halk anlatmalarının yansımaları görülür. Örneğin, 15. yüzyıla ait atalar sözü mecmuasında yer alan Dede Korkut'un Ala-Göz dev kızından doğduğuna ilişkin motif (Özdemir, 2003, s. 26), Dede Korkut'un mitteki görünümü bakımından dikkate değerdir.

Mitte Dede Korkut'un ölümü ve ölümden kaçışı hakkında oldukça zengin halk anlatmaları vardır (Gökyay, 1994, s. 78). Tarihî kaynaklarda yaklaşık üç yüz yıl yaşadığı ifade edilen Dede Korkut'un tarihî gerçekliği yanında mit de onun uzun bir süre ölümden kaçmaya çalıştığını ancak nihayetinde ölüme yenildiğini aktarır. Dede Korkut adına izafe edilen mezarlar da bu noktada dikkat çekicidir. Alman seyyah Olearius ve Evliya Çelebi, Korkut adına bağlanan mezarlardan söz eder. Yine Türk dünyasının muhtelif halklarında da Dede Korkut veya Korkut Ata adıyla ziyaret edilen mezarların olduğu bilinmektedir (Özdemir, 2003, s. 29-30). Bu durum Dede Korkut şahsında mit ile tarihî gerçekliğin bir tür sentez oluşturduğunu örnekler.

Dede Korkut mirası, Dede Korkut'un bağlamlar-arasılığına atıfta bulunan bir kavramdır. Literatürde Ercilasun ve Özçelik'in tanımlamaları dikkat çekmektedir. Dede Korkut mirası Ercilasun'un (2000, s. 112) açıklamasında şu şekildedir: "... Kısaca anlatmaya çalıştığım bu son biçim öyle bir formdur ki hem her boy, bağımsız bir eser gibi tek başına ele alınabilir; hem de 12 boy bir bütünlük içinde tek bir eser kabul edilebilir. Dede Korkut mirası derken ben, bir yandan bu son biçimin oluştuğu zamandan daha sonraki yüzyıllara kalan mirası kastediyorum; bir yandan da bu son biçimin daha önceki dönemlerden kalan bir miras olduğunu düşünüyorum." Benzer bir biçimde Özçelik (2021, s. 41-42) zamanüstü ve coğrafyası oldukça geniş şekilde tarif ettiği Dede Korkut mektebini, "Bütün yazmalarda ilk dikkat çeken durum, Dede Korkut ile ozanın bütünleştiği sonsuzluğa akan bir ozanlık nehrinin varlığıdır. Bu, aynı zamanda "Dede Korkut mektebi" olarak da adlandırılabilir. Bu, zamanüstü ve coğrafyası oldukça geniş bir mekteptir. Söz konusu nehrin kaynağı veya mektebin pîri, Dede Korkut'tur." cümleleriyle ifade eder.

Devâdârî'ye atıfta bulunarak Ercilasun (2000, s. 114-115), 14. yüzyılın başında Dede Korkut ile ilgili rivayetlerin yaygın olduğunu, bunların Oğuzname adlı bir kitapta toplandığını, Dede Korkut boylarının 15. yüzyılda son biçimini aldığını, 16. yüzyılda yazıya geçirildiğini, 20. yüzyılda da sözlü gelenekte yaşadığını aktararak Dede Korkut mirasının, Oğuz Kağan Destanı parçalarından kalan bir miras olduğunu ifade eder. Buradan hareketle Dede Korkut mirası, *Dede Korkut Kitabı*'ni oluşturan temeller ile bu temellerin etkisinin, farklı zaman ve mekânlarda/bağlamlar-arasında ve Dede Korkut hatıraları etrafından yeniden üretilmesi olarak ifade edilebilir.³ Günümüzde bu miras, çağdaş sanat eserlerinde, şiirlerde, tiyatrolarda, festivallerde ve popüler yayınlarda yer almakta sinema ve televizyon gibi görsel-işitsel iletişim araçları ile geleceğe taşınmaktadır (Ercilasun, 2000, s. 115; Özarslan ve Veren, 2019, s. 835-836; Ercilasun, 2022, s. 176-190).

“Dede Korkut mirası”, sözlü ve yazılı kültür bağlamında Dede Korkut etrafında şekillenen, Dede Korkut kimliğinde Türk dünya görüşünü yansıtan, onun kabul görmüş karakterini sunan ve geçmişten günümüze şekillenmiş tüm kültürel bilgi birikimi ifade eder. Bu mirasın içerisinde mit, efsane, destan, masal, halk hikâyesi ve müzik geleneği başta olmak üzere Türk dünyasında Dede Korkut ile ilgili dilden dile, kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel bellek unsurları yer almaktadır. Dede Korkut bu bağlamda kültürel değerlerin, kimliğin, devamlılığın ve aidiyet düşüncesinin birleştirici bir unsuru olarak son derece önemlidir. Dede Korkut ile ilgili kültürel birikim bağlamında Türk kültür tarihinde toplumsal, kültürel ve folklorik kodlar vardır. Bu kodlar, Dede Korkut mirasının Türk kültür belleğinde ve halk felsefesindeki işlevlerine atıfta bulunur (Çobanoğlu, 2021a, s. 285-335; Çobanoğlu, 2021b, s. 408; Çobanoğlu, 2023, s. 281-286).

Kültürel imgeler, içinde yer aldıkları ve ait oldukları kültürdeki ifade kodlarıdır (Mercan, 2017, s. 26-28). İfade kodlarında, o kültürdeki işlevsel olan semboller, ritüeller ve değerler yer alır. Bunlar ayrıca dil, sanat, mimari, folklor, müzik, dans gibi kültürel ifade araçları yoluyla toplumun kültürel belleğinde şekillenirken sözlü ve yazılı kaynaklar yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılarak kültürel bellek oluşumuna destek verirler. Dolayısıyla bir bölgeyi, ülkeyi, toplumu ve kültürü tanımak ve anlamak için kültürel imgeler ve ifade kodları etkin kültür unsurlarındandır. Kültürel imgeler, kültürel bellek içinde aktarılmaktadır. Bir toplumun geçmiş deneyimlerini, değerlerini, inançlarını ve geleneklerini içeren kolektif bir hafıza sistemini ifade eden kültürel bellek, toplumun tarihini ve kültürel kimliğini kuşaktan kuşağa aktaran ve koruyan bir mekanizmadır (Assmann, 2015, s. 96-112). Sözlü ve yazılı kaynaklarda görülen bu ifade kodlarında “söz ediminin kendisini oluşturan şeye özgü belirli bir geleneksellikten daha çok ifadenin koşullarını ve bağlamsal çevresini oluşturan gelenekselliğe vurgu yapılmaktadır (Derrida, 1988, s. 15). Bu bakımdan Dede Korkut mirası, bütüncül bakış açısıyla Türk kültürünün mitlerini ve tarihî geçmişini içeren kültürel belleğin bir ifadesidir. Bağlamlar-arasılık bakış açısındaki Dede Korkut mirası “gelenek” ile geleneğin yeniden üretildiği “yeni bağlamları” ele almaktadır.

³ Dede Korkut'un müzik mirası ile ilgili eleştirel bir değerlendirmesi hakkında bakınız: (Konıratbay vd., 2023, s. 156-165).

Bağlamlar-Arasılık Yaklaşımı ve Dede Korkut Mirası

Literatürde öncelikle edebî metinlerde uygulanan bağlamlar-arasılık yaklaşımı “edebî eserin, içsel bağlamına ait göstergeler ile dışsal bağlamına ait göstergeler arasında kesintisiz bir ilişki kurma faaliyeti” şeklinde tanımlanmaktadır (Tahan, 2016, s. 224). Bağlamla ilgili fikirler, kaynağını büyük ölçüde dilbilimden almakla birlikte metin üretimi ve bağlam üretimi farklı mantık ve meta-pragmatik özelliklere sahip olduğundan bağlamların yapısı tamamen metinlerin mantığından ve morfolojisinden türetilmez ve türetilmemelidir. Buna karşın yakın zamana kadar bağlam, belirli cümleleri, ritüelleri, performansları ve diğer metin türlerini anlamlandırmak için tanımlandı. Dolayısıyla metinlerarasılık ve bağlamlar-arasılık farklı içeriklere sahiptir. Bu bakımdan bağlamlar, “söylemsel olan ve söylemsel olmayan pratiklerin karmaşık üst üste bindirilmesiyle üretilirler” (Appadurai, 2005, s. 187-188). Benzer konularda çalışmaları olan van Dijk (2008, s. 216) bağlam modelleri teorisinin güçlü bir şekilde öne sürdüğü noktanın “metni ve konuşmayı durumsal olarak üretmek ve anlamak için aktörlerin sosyal durumlarında bireyselliklerinin yanı sıra bir grup veya topluluğun normlarına uygun biçimde analiz edebildikleri, anlayabildikleri ve temsil edebildikleri” olduğunu aktarır. Bu aşamada van Dijk’in (2008, s. 222) parlamento örneği dikkate değerdir. Bir parlamento konuşması veya tartışması, öncelikle konularıyla, resmî üslubuyla veya sıra alma kısıtlamalarıyla tanımlanmasından daha çok katılımcıların (milletvekilleri, parti üyeleri vb.) rolleri, kimlikleri ve ilişkileri (örneğin, Hükümete karşı Muhalefet), siyasi hedefleri, katıldıkları siyasi eylemler (yasama vb.) olmak üzere bir dizi dinamikle belirlenir.

Yaklaşım, edebî metinlerle başlamışsa da (Can, 2016, s. 22) uzak geçmişte ortaya çıkmış folklorik bir ürünün değişimi, dönüşümü ve dolayısıyla varyantlaşması konusunda da işlevseldir. Bağlamlar-arasılık konusunda Derrida’nın (1988, s. 12) şu tespitleri dikkate değerdir: “Dilsel veya dilsel olmayan, sözlü veya yazılı, küçük veya büyük bir birimdeki her işaret alıntılanabilir, tırnak işaretleri arasına alınabilir; bunu yaparken her işaret verili bağlamdan kopabilir ve kesinlikle sınırsız bir şekilde sonsuz sayıda yeni bağlam doğurabilir. Bu, işaretin bir bağlam dışında geçerli olduğu anlamına gelmez; aksine, yalnızca herhangi bir merkezi veya mutlak dayanak noktası olmayan bağlamların var olduğu anlamına gelir.” Bu açıdan folklor alanında bağlamlar-arasılık bir ürünün, yaratılma ve aktarılma sürecini çözümlerken kullanılabileceği gibi farklı zaman ve mekânlardaki değişim ve dönüşümünü ele alırken de kullanılabilecek bir bakış açısı sunar (Yıldız Altın, 2023, s. 219-220).

Metin ve bağlam ilişkisi hakkında Linell (1998, s. 144-154), herhangi bir söylem veya metnin bir dizi farklı bağlamsal kaynaktan oluşan bir bağlamlar matrisine yerleştirildiğini düşünür. Araştırmacıya göre önceki söylemler, somut fiziksel ortamlar, kişilerarası ilişkiler ve insanlarla ilgili varsayımlar, çeşitli arka plan bilgileri, durum tanımları, konuşulan konular gibi farklı türler, söylem toplulukları ve iletişim durumları bağlamsal kaynaklardan yararlanacaktır. Dolayısıyla bağlamlar-arasılık yaklaşımı, farklı “kültürel ve iletişimsel bağlamların” karşılıklı etkileşim içinde bir arada var olduklarını vurgular. Bunlar içerisinde en eski ve ilk biçimiyle sözlü kültür ortamı ilk bağlamdır. Sözlü kültür ortamı, zaman içinde ve özellikle günümüzün yeni teknoloji kanalları yoluyla bir iletişim alanı/ortamı yaratmayı sürdürür (Matić, 2019, s. 95).

Kültürel bir yaratının kendi zamanını aşmasında özellikle zihinsel, tarihsel ve edebî bağlamlar arasındaki etkileşim önemlidir (Aktulum, 2013, s. 9-11; Tahan, 2016, s. 268). Kültürel değişimin dinamikleri arasında olan bu etkileşim sürecinin incelenmesi, aynı zamanda kültürel dönüşümün derinlemesine çözümlenmesi ve anlaşılması için gereklidir.

Bağlamlar-arasılık, işlev odaklı olup karşıtlıklar üzerine temellenmemektedir. Senteze odaklanan bir paradigma sunan yaklaşım, etkileşimler sonucunda meydana gelen yeni, özgün ve yaratıcı ürünlerin incelenmesinde uygun bir kuramsal zemin yaratır (Tahan, 2016, s. 10). Kuramsal zemin, geçmişten günümüze aktarıla gelen Dede Korkut mirasının farklı bağlamlarda nasıl yaşama imkânı bulduğu hakkında bir açıklama getirebilir.⁴ Bu çerçeveden bakıldığında yaklaşım “gelenek → aktör → ürün” ilişkisinin ön plana alınmasını sağlayarak “yaratıcı etkileşim ve bütünleşme” konusuna odaklanmanın yolunu açar. Uyum, doğallık ve gelişme kavramlarını içine alan bu bakış açısı, ele alınacak konunun “yaratıcı etkileşimler” çerçevesinde değerlendirilmesini sağlar (Özdemir, 2022, s. 4). Gelenek ve ürün arasındaki ilişkinin aktör/yaratıcı aktör vasıtasıyla sağlandığı düşünüldüğünde sözlü ve yazılı kültürün yaratıcı aktörleri, çoğu zaman toplulukları etkileyen, yönlendiren ve yöneten kişiler olmaları bakımından toplumda ön plana gelerek kült kişiler arasında yer alırlar. Destekleyici bir biçimde Bauman ve Briggs (1990, s. 61-80), dil ve sosyal yaşam konusunda metin ve bağlam kavramları çerçevesi dışında “metinselleştirme (entextualization)”, “bağlamından ayrı bir inceleme/bağlamsızlaştırma/merkezsizleştirme (decontextualization/decentering)” ve “bağlamı yeniden ele alma/yeniden bağlamsallaştırma/yeniden merkezleme (recontextualization/recentering)” üzerinde durarak “temsillerin tek ve sınırlı sosyal etkileşimi meselesini” tartışmaya açarlar. Metin, bağlam ve bunlar arasındaki ayrımın yeniden tanımlandığı bu görüşte üründen daha çok “sürece”, geleneksel yapılardan daha çok “aktöre” vurgu yapılır. Başka bir ifadeyle kültürel bir unsurun yaratıcısı ile yaratım süreci öncelenmektedir. Bu tür bir bakış açısı, kültürel değişim ve dönüşümü tartışmaya açar.

Kişiler veya kişi adları etrafında süre gelen gelenekler, mitte kahraman ve atalar vasıtasıyla (Yıldız Altın, 2021) yazılı kültürde ise zirve şahsiyet, fikir adamı, aydın kişiler üzerinden devam eder. Türk kültür tarihinde mite ve tarihe konu olan bu kişilerin özellikle çağları aşarak günümüze gelmeleri bağlamlar-arasılıkları sayesinde gerçekleşir. Bu açıdan kültürel bir unsurun/figürün bağlamlar-arasılığı onun her çağa ayak uydurabilecek nitelikte “uyum sağlama niteliğiyle” doğrudan ilgilidir (Yıldız Altın, 2023, s. 220). Özellikle Dede Korkut Türk kültür tarihinin etkin ve etkili kült kişilerindedir. Bu çerçevede bağlamlar-arasılık yaklaşımı, güçlü bir geleneğe sahip olan ve Dede Korkut adıyla anılan bu mirasın farklı bağlamlarda geçmişten günümüze nasıl aktarıldığı, anlamlandırıldığı ve kabul edildiği konularında bize kuramsal bir zemin sunmaktadır.

⁴ Folklor ürünlerini metinlerarasılık, söylemlerarasılık ve göstergelerarasılık bağlamında değerlendiren bir çalışma için bakınız: (Aktulum, 2013).

Toplumsal, Kültürel ve Folklorik Temeller Bağlamında Dede Korkut Mirası

“Toplumsal, kültürel ve folklorik temeller”, kültürel bir olgu, olay veya fenomenin oluşum sürecini etkileyen unsurları ortaya koyan ve bunların nasıl şekillendikleri, belirli özellikleri neden taşıdıkları ve işlevlerinin neler olduğu konularında açıklama getiren bir bakış açısı getirir (Nirun ve Özönder, 1988, s. 341). Toplumsal, kültürel ve folklorik temellerden hareket eden bir çalışma, toplumda ve kültürde işlevsel olan bir unsurun son biçiminden önceki haline odaklanır. Bu çalışmada da Dede Korkut mirasının kuşaktan kuşağa aktarılmasının, Türk kültür belleği içinde canlılığının korunmasının ve bu miras aracılığıyla geçmiş ile bugün arasında kültürel bağ kurulmasının toplumsal, kültürel ve folklorik temelleri ele alınmaktadır. Söz konusu temelleri kesin ve belirgin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değilse de bunların içerikleri genel hatlarıyla verilebilmektedir.

Toplumsal temeller, toplumun yapısal ve ilişkisel niteliklerinden bir araya gelen olgular bütünüdür. Bunlar toplumun sınıfsal yapısı, grupları, kurumları, normları ve toplumsal düzeni gibi çeşitli dinamikleri içerir. Toplumsal temeller, bir toplumun iç dinamiklerini ve bunlar arasındaki etkileşimleri anlamak için önemlidir (Nirun ve Özönder, 1988, s. 341; Topses, 2014, s. 96). Toplumsal temelleri içine alan *toplumsal bağlam* ise bir olayın, kavramın veya olgunun içinde bulunduğu toplumsal koşulları ifade eder.

Kültürel bir unsurun mevcut durumunun tespitinde en önemli belirleyicilerden biri, onun toplumsal bağlamıdır. Bu bağlam, toplumsal değişim ve dönüşümlerin bir unsurun anlamını nasıl biçimlendirdiğini anlamamızda yardımcı olmaktadır. Karşılıklı bir biçimde yaşanan bu süreçler bireylerin iletişimini etkileyerek toplumsal bağlamı dönüştürebilmektedir (Ercan ve Danış, 2019, s. 547). Günümüzün toplumsal bağlamı, uluslararası sözleşmelerde “ortak miras” ilan edilme süreçlerinin hem sebebi hem de sonucudur. Toplumsal bağlamda yaşanan değişimlerle ortaya çıkan bir olgu olarak kültürel tep-tipleşme/tek-türleşme karşısında uygulamaya konulan kültür koruma sözleşmeleri, kültürel miras yönetimi çalışmaları, akademik ve popüler yayınlar, kültürel mirasların durumu ve geleceğini belirlemektedir. Dede Korkut mirasının insanlığın ortak mirası ilan edilmesini hazırlayan sebepler arasında, geleneksel bilginin son dönemde kaybolma riskini ortaya çıkaran toplumsal değişim ve dönüşümler yer alır.

Toplumsal gruplar, bireylerin kimliklerini şekillendirir ve toplumsal ilişkilerini etkiler (Aşkın, 2007, s. 216-217). Türk toplum yapısı bağlamında toplumsal gruplar ile bu grupların toplumun iç ve dış dinamiklerle ilişkileri Dede Korkut mitinin oluşmasında uygun bir zemin yaratır. Türk toplum yapısındaki aile toplumsal grubu, Dede Korkut’u soy bağı ile ilişkilendirmektedir. Çeşitli kaynaklarda Dede Korkut’un soy olarak Oğuzların farklı boylarına dayandırılmasının sebebi de buradan kaynaklanır. Dede Korkut, örneğin *Câmi’üt-t-tevârih*’te Bayat boyundan Kara Hoca’nın oğlu olup çok akıllı, bilgili ve güzel sözler söyleyen keramet sahibi bir kişidir. O, *Şecere-i Terâkime*’de Kayı Kara Koca’nın oğlu olup Kayı boyundandır ve adı Korkut Ata’dır (Özkan, 1995, s. 269; Özdemir, 2003, s. 23-33).

Toplumsal bağlam içindeki toplumsal roller, bireyin toplum içinde üstlendiği sorumluluklarını tanımlamaktadır. Toplum içinde bir kişi anne, baba, öğretmen, veli gibi rollere sahip olabilir. Ata rolü, Dede Korkut'a Türk halkları tarafından yüklenen bir roldür. Türk geleneksel kültüründe ve inanış sisteminde ata statüsüne sahip kişilere geçmişte olduğu gibi günümüzde de güçlü bir bağlılık duygusuyla hürmet gösterilir (Yıldız Altın, 2021). Ancak Türk kültür coğrafyasının genişliği ve bu coğrafyadaki kültürel değişimin varlığı düşünüldüğünde, ataların statüsü bazı Türk halklarında daha güçlü bir şekilde benimsenmekle birlikte Türk kültüründe atalara ilişkin yaygın biçimde olumlu bir inanış ve kabul bulunmaktadır. Türk toplum yapısı ve yapı içindeki toplumsal roller de Türk kültür belleğinde Dede Korkut mirasının yaşatılmasını ve aktarılmasını destekleyici bir konumdadır. Bu açıdan Türk toplumunun normları, kabulleri ve istendik davranışları Dede Korkut ile özdeşleş(tiril)miş haldedir.

Toplumsal yaşam tarzı bağlamında sosyal ve ekonomik yaşam, Dede Korkut mirasının aktarılmasındaki bir başka dinamiktir. Türk kültüründe sosyal ve ekonomik yaşama bağlı olarak konar göçer hayatta haberci rolüne sahip Dede Korkut'un halk ozanlığı, hayat deneyimi, tecrübesi, toplumdaki danışmanlık rolü, adaleti tesis etmesi gibi temel değerlere sahip olmasıyla elde ettiği toplumsal statüsü, Dede Korkut mirası üzerinde etkilidir. Yine Türk kültüründe ozanlığa verilen önemin de burada belirleyici olduğunu ifade etmek gerekir.

Toplumun temellerini şekillendiren prensiplerin başında adil davranma ve eşitlik anlayışları gelir (Avşar, 2006, s. 64). Yerleşik yaşam tarzı ile karşılaştırıldığında konar göçer bir hayatta adalete dayalı toplumsal ilişki, bağ ve dayanışma kavramları oldukça önemlidir. Örneğin "yağma" bu toplumlarda dayanışmayı kuvvetlendirme işlevine sahiptir (Polat, 2002, s. 67). Bu tür bir yapılanmada toplumsal adalet ve eşitlik düşüncesi, doğası gereği toplumun önceliklerinden biridir (Pamir, 2009, s. 362-372). Sözlü ve yazılı kültür ortamında üretilen anlatmalarda Dede Korkut'un adaleti tesis eden biri gibi arabuluculuk rolü ön plandadır. Türk toplumunun uzun bir dönemde meydana getirdiği toplumsal kabulleri, bu şekilde kültür tarihinin en bilinen figürü üzerinden aktarılır.

Kültürel temeller, inanışlar, gelenekler ve yaşam tarzı gibi o kültürü meydana getiren, o kültüre özgü ve biricik unsurları ifade eder. Bu temeller, aynı zamanda bir toplumun kimliğini ve davranışlarını şekillendiren ana öğelerdir. Toplumun geçmişi, deneyimleri ve değerleri üzerine inşa edilen temeller, toplumsal düzenin, etik değerlerin ve estetik anlayışların belirlenmesinde etkilidirler. *Kültürel bağlam* ise bir unsurun bulunduğu kültürel çevreyi ifade eder. Dolayısıyla bu unsur, farklı kültürel çevrelerde farklı anlamlar taşıyabilir (Nirun ve Özönder, 1988, s. 340; Ziya Gökalp, 1992, s. 27-30; Çobanoğlu, 2005, s. 265-328; Engin, 2006, s. 279-282). Bu farklılık aynı zamanda bağlamlar-arasılığın da zeminini oluşturur. Dede Korkut sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamı olmak üzere farklı bağlamlarda etkisini sürdürerek mirasını aktarmaktadır. Aktarımla şekillenen Dede Korkut mirası, eski Türk kültürü ile uyumlu estetik ve sanat anlayışını, toplumsal değerleri, normları ve bütünsel bir şekilde Türk kültürel kodlarını günümüze taşıyarak ortak miras niteliğindedir. Türk kültürünü yansıtan olumlu ve istendik değerleri bünyesine çeken Dede Korkut mirası, Türk dünyasının farklı bağlamlarında da bu sayede etkili olabilmektedir.

Tarihte bir gerçekliği olan ve aynı zamanda mitte anlatmalarıyla yaşayan kültürel bir figür değerler sistemi, çeşitli uygulamalar (ritüeller, törenler, festivaller gibi), dil ve ifade biçimleri (atasözleri, deyimler, söylemler, semboller gibi), sanatsal ve estetik anlayış (resim, heykel, çizim/çizgi film, belgesel, film, opera, bale, tiyatro gibi) olmak üzere bazı kültürel ifade araçları ile ilişkilendirilir. Bu kapsamda verilecek örneklerden biri Bayburt'ta 1994 yılından beri düzenlenmekte olan Dede Korkut ve Sanat Şöleni'dir (Bayburt İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023). Başka bir örnek Dede Korkut mirasının UNESCO tarafından insanlığın ortak mirası ilan edilmesidir. İlandan sonra bu konuya dikkatlerin arttığı bir gerçektir. Devlet Tiyatroları oyuncularından sahnelenen *Bir Nefes Dede Korkut* adlı oyun bu dikkatin uygulamaya konulmuş ilk örneklerindedir (Düzgün ve Günay, 2020, s. 102-112).

Tarihsel süreçte kültürel bir figürün değişen anlamları üzerinden okuma yapıldığında toplumun nasıl geliştiği, geçmiş deneyimleri ve kimliği (Dede Korkut ile ilgili soy bağı kurulması) hakkında bilgi edinilebilir (Soysal, 2012, s. 369-370). Dede Korkut, bu bağlamda, Türk kültür tarihinde kimlik ve aidiyet düşüncesinin zaman zaman simgesi halindedir. Duymaz'ın (2015, s. 32) belirttiği üzere "Dede Korkut araştırmalarının Türkmenistan'da ancak Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinden itibaren yapılmaya başlanmış olması ve Sovyetler Birliği döneminde yasaklı kitaplar arasına giren Dede Korkut Kitabı'nın Türkmenistan'ın bağımsızlık süreciyle birlikte kültürel kimlik için önemli bir eser haline gelmiş olması", Dede Korkut'un bulunduğu yerdeki toplumsal ve kültürel temeller ile özdeşleşmesi konusunda açıklayıcı bir örnektir. XX. yüzyıl sözlü kültür ortamında Dede Korkut boylarının en canlı olarak yaşadığı yerin Türkmenistan olması da dikkate değerdir (Ercilasun, 2000, s. 113). Aslında Türkmenistan'daki toplumsal, kültürel ve folklorik temeller bu canlılığın arkasındaki en önemli etkenlerden biridir. Yine Türkmenistan'da faaliyetlerine devam eden Aksakallılar Meclisi de bölgede tecrübe ve kıdeme bağlı olmak üzere toplumda statü elde etmiş kişilerin/ataların halen etkin olduğunu örnekleemektedir. Türk kültür tarihinin bilge atası gibi kabul gören Dede Korkut ve mirasının yaşatılması ve bağlamları aşması, böyle bir toplumsal ve kültürel ortamın sonucudur. Ayrıca *Dede Korkut Kitabı*'nda geçen üç boyun/anlatmanın (Bamsı Beyrek, Tepegöz, Deli Dumrul) Anadolu, Azerbaycan ve Balkan coğrafyasının sözlü kültür ortamlarında uzun bir süre masal türünde yaşadığı bilinmektedir (Ercilasun, 2000, s. 114). Dede Korkut tesirini Anadolu'dan derlenen efsane, halk hikâyesi gibi türlerdeki folklor ürünlerinde de görmek mümkündür. Örneğin, Ekici (1995) *Dede Korkut Kitabı*'nın tesiri ile teşekkül eden halk hikâyeleri hakkında bilgiler verir. Bu örnekler Dede Korkut ile ilgili anlatmaların Anadolu halkının sözlü hafızasında canlı bir şekilde yaşadığını örnekler. Dede Korkut yazılı kültür ortamında da yeniden üreilmeye devam etmektedir. Örneğin, Eflâton Cem Güney'in 1958'de yayımlanan Dede Korkut Masalları, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki bazı anlatmaların yeni nesillerin ilgisini çekecek bir dil ve üslupla masal havası içinde anlatılması ile meydana getirilen bir çalışmadır (Durbilmez, 2015, s. 165). Tüm bunlar toplumsal, kültürel, folklorik çerçevelerde ve uygun koşullar altında Dede Korkut'un bağlamlar-arasılığa ulaştığının ve bağlamlar-arasında varyantlaştığının somut göstergeleridir.

Halk tarafından yaratılan, yaşatılan ve aktarılan unsurlar kültürel belleğin en güçlü parçaları arasındadır. Bu parçaların bir araya gelmesiyle oluşan anlam dünyası, kültürel

belleğin toplumdaki işlevi hakkında bilgiler verir. Kültürel bellek, içinde barındığı çeşitliliğe rağmen bulunduğu topluma özgü ve biriciktir. Kültürel bellekte, uzun zamanda oluşmuş ve kuşaktan kuşağa aktararak gelmiş halk bilgisi önemli rol oynar. Buradaki unsurların bazıları kültürel imge haline de dönüşebilmektedir. Bunların tamamı folklorik temellerle ilgili bir durumdur. Buradan hareketle *folklorik temeller*, genel hatlarıyla, bir kültürün altyapısını oluşturan, toplumun kimliğini şekillendiren, kültürel mirası ifade eden, kuşaktan kuşağa aktarılan, toplumda ve kültürde işlevsel olan geleneksel öğeleri ifade eder. Bir toplumun folklorik temellerinde halka ilişkin ifade biçimlerinden/unsurlarından oluşan yaratılar vardır. Bu temeller, bir toplumun değerlerini, inançlarını, yaşam tarzını ve tarihini yansıtan kaynaklardır. Kaynakların yaratıldığı, yaşatıldığı ve aktarıldığı ortamlar, yaratının kendisi kadar değerlidir. Buradan hareketle *folklorik bağlam*, halk kültürünün derinlemesine incelenmesinde ve toplumda nasıl bir işleve sahip olduğunun anlaşılmasında etkindir. Kültürel bir unsurun folklor bağlamını çözümlmek kültürel bellek, kültürel kod, kimlik konularının araştırılmasını beraberinde getirir (İlhan, 2015, s. 740-746). Halk hikâyesi, efsane, masal, fıkra, müzik, dans veya diğer halk kültürü unsurları gibi bir halk yaratmasının ve kültürel ifade biçiminin toplumsal, kültürel ve tarihsel çerçevede nasıl biçimlendiğinin ve yayıldığıının, toplumun kültürel belleğini nasıl etkilediğinin ve bu bellekten nasıl etkilendiğinin anlaşılmasında folklorik bağlam yardımcı olur.

Toplumların kültürel miraslarının yaşatılmasında folklor, köken birlikteliği kurma, aidiyet düşüncesi geliştirme, kültürel devamlılık ve bütünlük sağlama açısından işlevseldir (Şahin, 2012, s. 287-289). Dede Korkut adı altında ve onun hatıralarının bir devamı olarak anlatıla gelen mit, efsane, halk hikâyesi, masal gibi halk kültürüne dair sözlü anlatı ürünleri, şamanlık/baksılık/bakıcılık, ozanlık, atalara dair inanışlar bağlamında atalar kültü ve ilişkili semboller (ak saç, aksakal, ak renkli kıyafet, gibi) ile topyekûn kültür kodları, Dede Korkut mirasının folklorik temellerini göstermektedir. Dede Korkut'a bağlanan epik türkünün/ezginin, Kazak ve Kırgızlar arasında özel bir tanımlama ile "Korkut küy" şeklinde adlandırılması bu bakımdan dikkate değerdir (Özdemir, 2003, s. 31). Yine günümüzde Türkiye'de ve Türkiye dışında Dede Korkut'a bağlanan mekânlar, makamlar ve özellikle mezarlar, kültürel değişme ve dönüşme süreçlerine rağmen Dede Korkut'un Türk kültüründeki devamlılığının ve bağlamlar-arasılığının belirgin örneklerindedir.

Dede Korkut mirası, konar göçer Türk topluluklarının yaşam tarzıyla özdeşleşmiş ve uzun bir dönemde bu topluluklar arasında yaşayarak günümüze taşınmıştır (Gökyay, 1994, s. 78). Konar göçer yaşamın tecrübesi ve bilgeliği, Dede Korkut dilinden anlatılır. Çoğu zaman tehditlere açık bir konumda olan bu yaşam tarzında yörenin danışılan ve bilgisinden yararlanan kişisi Dede Korkut'tur. Nihayetinde toplumsal bir aşamayı ifade eden konar göçerliğin temel değer ve kabulleri başta olmak üzere bir bütün olarak tüm bir hayat tarzı Dede Korkut özelinde aktarılır ve anlatılır (Duymaz, 2020, s. 157-160). Türk kültüründe Dede Korkut mirasının oluşum ve aktarım sürecindeki ilk sırada sözlü kaynaklar vardır. Dede Korkut'un Türk kültür belleğindeki ilk görünümlerinin sözlü kültür ortamında şekillendiği bilinir. Bağlamlar-arasılık çerçevesinde farklı zaman ve mekânlarda yeniden üretilen ve böylece varyantlaşan Dede

Korkut mirası ile ilgili en dikkat çeken örneklerin başında Dede Korkut anlatmaları ile şekillenen halk hikâyeleri gelir (Ekici, 1995).

Dede Korkut mirası, günümüze kadar sadece sözlü kültür ortamında hafıza aracılığıyla taşınmamış, aynı zamanda tarihî ve yazılı kaynaklarda yer alarak yazılı kültür ortamında da yer edinmiş durumdadır. Sözlü kültür ortamındaki bu üretimlerin yanında yazılı kültür ortamı da oldukça önemlidir. Günümüzde Dede Korkut Yazmaları adıyla bilinen [Dresden (1815), Vatikan (1950), Ankara (2017), Günbed/Türkistan/Türkmen Sahra (2019)] metinlerin sayısı artmıştır (Ekici, 2019a, s. 5-13; Ekici, 2019b; Demir, 2020; Özçelik, 2021a, s. 25-27; Özçelik, 2021b, s. 31; Özçelik, 2022a, s. 26). Dede Korkut yazmalarının bulunması hem Dede Korkut mirası hem de Türk kültür tarihi açısından önemli gelişmelerdir. 2023 yılında Bursa'da bulunan Dede Korkut'un Bursa yazması (2023) ile Dede Korkut ile ilgili çalışmaların bir kez daha ivme kazandığı görülmektedir (Özçelik, 2022b, s. 16-29; Şimşek, 2022; Şani, 2023).

Özellikle Türk dünyası destancılık geleneğine bağlı olarak şekillenen, sözlü gelenek ve anlatımlar içinde yer alan Oğuznameler ile Dede Korkut ilişkisi dikkate değerdir. Özçelik'in (2021, s. 41-42) zamanüstü ve coğrafyası oldukça geniş şekilde tarif ettiği "Dede Korkut mektebi" kavramsallaştırması konumuz açısından son derece önemlidir. Oğuznamelerde Türk kültür ve değerleri Dede Korkut adıyla ilişkilendirilerek tanıtılır, anlatılır ve aktarılır (Özçelik, 2021b, s. 40-42). Oğuzname yazmaları arasındaki farklılıklar ise bağlamlar-arasılık yaklaşımı ile uyumlu bir biçimde Dede Korkut mirasının "geleneği" ile bu geleneğin yeniden üretildiği "yeni bağlamların" bir yansımasıdır.

Dede Korkut mirası ile ilgili bir diğer en önemli gelişme "UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesine önerilen adaylık dosyaları arasında Türkiye, Azerbaycan ve Kazakistan'ın ortak çok uluslu dosyası olan *Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği* adaylık dosyasının görüşülmesiyle 28 Kasım 2018 tarihinde Listeye kaydedilmesine karar verilerek" insanlığın ortak mirası ilan edilmesi kararıdır (UNESCO, 2018). Sözlü ve yazılı kültür ortamlarından beslenerek gelen bu mirasın insanlığın ortak mirası kabul edilmesinde, onun bağlamlar-arası etkileşimlerinin etkisi büyüktür.

Dede Korkut adının uluslararası taşınmasını sağlayan bir gelişme olarak Dede Korkut mirasının ortak dosyayla listeye kaydedilmesinde Türkiye, Azerbaycan ve Kazakistan'ın mevcut toplumsal, kültürel ve folklorik temellerinin etkileri bulunmaktadır. Dede Korkut mirası, Türk toplumunun kültürel ve toplumsal temelini oluşturan geleneğin bir parçasıdır. Bu miras, Türk kültür belleğinde ortak kimlik düşüncesi ve kültürel kod işleviyle Türk toplumlarının tarihî ve kültürel bağlarını güçlendirmektedir. Nihayetinde temsili listeye unsur kaydettirmenin amaçlarından birisi de günümüze kadar aktarılan inanış, uygulama, içerik olmak üzere gelenek oluşturmuş mirasların unutulmadan devamlılığının sağlanmasıdır.

SONUÇ

Dede Korkut mirası ile sözlü ve yazılı kültür bağlamında Dede Korkut etrafında şekillenen, Dede Korkut'un Türk dünya görüşünü yansıtan, kabul görmüş karakterini sunan ve bu kapsamda onun etrafında geçmişten günümüze şekillenmiş tüm kültürel bilgi birikimi kastedilmektedir. Bu miras, Türk halkının kültürel belleğinin/kolektif hafızasının bir parçasıdır. Dede Korkut mirası, özellikle toplumsal, kültürel ve folklorik temellerle uyumlu bir biçimde etkileşime girdiği ve bağlamlar-arasılığa ulaşabildiği alanlarda canlılığını sürdürmektedir.

Bağlamlar-arasılık, gelenekteki kültürel unsurların farklı bağlamlarda nasıl anlamlandırılabilceği konusunda işlevsel bir inceleme yöntemi sunmaktadır. Yaklaşım, folklor alanına uygulandığında kültürel bir unsurun, çeşitli toplumlar, zamanlar, mekânlar ve/veya durumlar içinde nasıl farklı anlamlar taşıyabileceğini anlamak için kullanılabilmekte, Türk kültürünün gelenek meydana getirmiş diğer unsurlarına da uygulanabilir olması bakımından yeni bir bakış açısı getirmektedir. Dede Korkut etrafında şekillenmiş kültürel birikim de farklı bağlamlar, biçimler ve edebî türler aracılığıyla çeşitlenerek gelenek meydana getirmiş durumdadır.

Bağlamlar-arasılık yaklaşımıyla Dede Korkut mirasının yerelden ulusala erişme süreci değerlendirilebilmektedir. Yaklaşım, bu mirasın gelişim ve aktarım sürecini anlamak ve ayrıca aktarımın etkili şekilde gerçekleşmesini sağlamak için önemli bir bakış açısı içermektedir. Dede Korkut mirasının bağlamlar-arasılık yaklaşımıyla ele alınması, bu mirasın bütüncül bir şekilde incelenmesini sağlar. Bu tür bir bakış açısı Dede Korkut çalışmalarına katkı getirirken Dede Korkut mirasının yeni bağlamlarda değerlendirilmesinin, yeni soru ve tartışmaların yapılabilmesinin zeminini hazırlar.

Çalışmada Dede Korkut mirasının toplumsal, kültürel ve folklorik bağlamlarına odaklanılmakla birlikte bu mirasın çok katmanlı bir bağlamlar-arasılık örneği sunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bakımdan Dede Korkut mirası tarihsel, edebî ve evrensel boyutlarıyla incelendiğinde sadece Türk kültürünün derinliklerine ışık tutan değil, insanlık tarihine katkı sunan bir miras olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Sonuç olarak bu çalışma konu hakkında daha önce yapılan incelemeler için bütüncü, destekleyici, yeni ve farklı bakış açıları getirmektedir. Çalışmanın sonuçları sözlü kültür belleğiyle taşınan mirasların sürdürülebilirliği hakkındaki tartışmalara katkı sağlayacak niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Aktulum, K. (2013). *Folklor ve metinlerarasılık*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Appadurai, A. (2005). *Modernity at large: cultural dimensions of globalization*. London: University of Minnesota Press.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek: eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. (Ayşe Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aşkın, M. (2007). Kimlik ve giydirilmiş kimlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 213-220.
- Avşar, H. (2006). *Siyaset felsefesi açısından John Rawls'un adalet teorisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bauman, R. and Briggs, C. L. (1990). Poetics and performance as critical perspectives on language and social life. *Annu. Rev. Anthropol.*, (19), 59-88.
- Bayburt İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2023). Dede Korkut. <https://bayburt.ktb.gov.tr/TR-246891/dede-korkut.html>. (12.09.2023).
- Bekki, S. (2015). *Dedem Korkut Kitabı bibliyografyası üzerine bir deneme (Türkiye'deki yayınlar 1916-2013)*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Can, E. (2016). Anlam arayışında Derrida'nın yinelenebilirlik ve différance söylemi. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (27), 15-28.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). Geleneksel dünya görüşü veya halk felsefesinin halkbilimi çalışmalarındaki yeri ve önemi üzerine tespitler. *Millî Folklor*, (45), 12-14.
- Çobanoğlu, Ö. (2005). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, S. (2021a). *Halkbilimi bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nin halk felsefesi ve metaetiksel çözümlemesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çobanoğlu, S. (2021b). Halkbilimsel bakış açısı ve disiplinlerarası bir yaklaşımla halkbilimi etik ve metaetik ilişkisi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(26), 402-418.
- Çobanoğlu, S. (2023). Köroğlu'nda atalar kültürü bağlamında halk fikirleri ve anlatım türlerinde retorik reformasyon. *Prof. Dr. Mustafa Arslan Armağanı*, Çanakkale: Paradigma Yayınları, 281-304.
- Demir, N. (2020). *Dede Korkut Destanı'nın Türkmenistan boyları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Derrida, J. (1988). Signature event context. *Limited Inc*, çev. Samuel Weber ve Jeffrey Mehlman. Evanston: Northwestern University Press, 1-23.
- Durbilmez, B. (2015). Eflâton Cem Güney'in 'Dede Korkut Masalları'na metinler arası bir yaklaşım: 'Kan Turalı' örneği. *Millî Folklor*, (108), 165-179.

- Duymaz, A. (2015). Türkmenistan'da kültürel kimliğin kaynağı olarak Dede Korkut geleneği. *Millî Folklor*, (107), 19-33.
- Duymaz, A. (2020). *Kolca kopuzdan kılca kaleme Dedem Korkut araştırmaları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Düzgün, D. ve Günay, R. M. (2020). Kültürel miras aktarımında tiyatro sanatından yararlanmanın örneği olarak "Bir Nefes Dede Korkut" oyunu. *Millî Folklor*, 16(127), 101-112.
- Ekici, M. (1995). *Dede Korkut hikâyeleri tesiri ile teşekkül eden halk hikâyeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Ekici, M. (2019a). 13. Dede Korkut Destanı: Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi boyunu beyan eder hanım hey!. *Millî Folklor*, (122), 5-13.
- Ekici, M. (2019b). *Dede Korkut Kitabı, Türkistan/Türkmen sahra nüshası, soylamalar ve 13. boy, Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi*. Ötüken Neşriyat: İstanbul.
- Engin, A. O. (2006). Program geliştirme mantığıyla eğitim programlarının felsefi, kültürel temeli ve Türk eğitim sisteminin dayandığı felsefe. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi / TAED*, (31), 259-289.
- Ercan, G. S. ve Danış, P. (2019). Söylem, söylem çözümlemesi ve eleştirel söylem çözümlemesi: tanımları ve kapsamaları. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 527-552.
- Ercilasun, A. B. (2000). Dede Korkut mirası. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, (578), 111-115.
- Ercilasun, A. B. (2022). *Nehir destan Oğuzname (Oguz Bitig)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ergin, M. (2016). *Dede Korkut Kitabı 1-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Gökyay, O. Ş. (1994). Dede Korkut. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 9). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, 77-80.
- Gökyay, O. Ş. (2007). *Dedem Korkudun kitabı*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- İlhan, M. E. (2015). Folklorik bağlamda anlatı: gelenek, dil ve yorum. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(2), 738-747.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve incelemeler* (C. I). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Konıratbay, T.; Kerimbek, J.; Darkenbayeva, A.; Bekmoldinov, N. ve Sultanova, M. (2023). Korkut'un destansı mirasının incelenmesinde yeni meseleler: sahtecilik ve sahte değiştirmeler. *Millî Folklor*, (18), 154-165.
- Linell, P. (1998). Discourse across boundaries: on recontextualizations and the blending of voices in professional discourse. *Text*, 18(2), 143-157.
- Matić, Đ. T. (2019). From the classical Serbian Epics to the hague thematic circle and back: decasyllabic singing as a linguistic register seen from the functional perspective.

- Prospects for Anthropological Research in South-East Europe* (M. Martynova; I. Bašić, Ed.). Moscow: IEA RAS & Belgrade: EI SASA, 89-113.
- Mercan, A. (2018). *Çağdaş Türk resim sanatında kültürel imge kullanımı bağlamında Sabri Berkel*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Nirun, N. ve Özönder, M. C. (1988). Türk sosyo-kültür yapısı içindeki normlar ve fonksiyonları. *Erdem*, 5(11), 339-354.
- Özarslan, M. ve Veren, E. (2019). Türkiye’de yapılan popüler Dede Korkut Kitabı yayınları. *folklor/edebiyat*, 25(100), 825-838.
- Özçelik, S. (2021a). *Dede Korkut-Günbed yazması-Kazan Bey Oğuznamesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. (2021b). Kıskançlık oklarının hedefindeki Kazan’ı Basat’ın gölgesinden çıkaran metin: Dede Korkut’un Günbed yazması. *Türk Dili*, (840), 31-42.
- Özçelik, S. (2022a). Dede Korkut’un Günbed yazması ve metin neşirlerinin adlandırılması üzerine. *Türk Dili*, (841), 26-34.
- Özçelik, S. (2022b). 2022 yılının bahar müjdesi: Dede Korkut’un Bursa yazması. *Türk Dili*, (844), 16-29.
- Özdemir, H. (2003). Dede Korkut’un kişiliği ile ilgili efsaneler. *Türkoloji Dergisi*, 16(2), 23-33.
- Özdemir, N. (2022). Nasreddin Hoca mizah geleneği ve kültürel bağlamlar-arasılık. *Culture Academy*, 2(2), 1-23.
- Özkan, İ. (1995). Türkmenistan’dan derlenmiş Dede Korkut boyları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 4(3), 263-314.
- Pamir, A. (2009). Orta-Asya Türk hukukunda töre kavramı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58(2), 359-375.
- Pehlivan, G. (2015). *Dede Korkut Kitabı’nda yapı, ideoloji ve yaratım -Dresden ve Vatikan nüshalarının mukayeseli bir incelemesi-*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Polat, M. S. (2002). Türkiye’de ilk beglik’ler ve kabilevî siyasi birlik’lerin ortaya çıkışı (1071-1175). *Belleten*, 66(245), 61-86.
- Soysal, M. E. (2012). Tarih biliminin sosyal bilimlerle ilişkisi ve önemi üzerine genel bir bakış. *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 1(1), 343-404.
- Şahin, H. İ. (2012). Türkmenistan’da kültürel kimlik ve folklor. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 285-306.
- Şani, A. E. (2023). Dede Korkut Kitabı Bursa yazması’nın tıpkıbasımı yayınlandı. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/dede-korkut-kitabi-bursa-yazmasinin-tipkibasimi-yayinlandi/2939770>. (12.09.2023).

- Şimşek, A. (2022). Dede Korkut'ta heyecanlandırıcı gelişme: Bursa nüshası bulundu. <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/dede-korkutta-heyecanlandiran-gelisime-bursa-nushasi-bulundu-679325.html>. (12.09.2023).
- Tahan, K. (2016). *Biçim, tarih, özne: bağlamlar-arası bir eleştiriye doğru*. Yayımlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topses, M. D. (2014). İbn Haldun'da asabiyye olgusunun işlevleri ve toplumsal temelleri. *folklor/edebiyat*, 20(79), 93-99.
- Unesco. (2018). Dede Korkut-Korkut Ata mirası: kültürü, efsaneleri ve müziği. <https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/67>. (12.09.2023).
- van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and context: a sociocognitive approach*. UK: Cambridge University Press.
- Yıldız Altın, K. (2021). *Türk kültüründe atalar kültü*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yıldız Altın, K. (2023). Kültürel patronajlık ve bağlamlar-arasılık kavşağında Âşık Veysel. *Aşık Veysel*. (Süleyman Fidan, Ed.). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 211-226.
- Ziya Gökalp. (1992). *Terbiyenin sosyal ve kültürel temelleri I*. (R. Kardeş, Haz.). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

AN ANALYSIS ON DEDE KORKUT HERITAGE IN TERMS OF INTER-CONTEXTUALITY

ABSTRACT

Dede Korkut is one of the most powerful representatives of the traditional cultural heritage of the Turkish world. Dede Korkut has accumulated hundreds of years of Turkish culture. He is a cult figure with his appearances in myths and functions as an essential element in folk narratives and beliefs. In addition to these oral sources narrated among the people, there is information about Dede Korkut in written records. In this respect, Dede Korkut can be considered as a real character of history.

The appearance of Dede Korkut, accepted as the common cultural heritage of the Turkish cultural geography, and his portrayal in myth and his historical reality are intertwined and actually identified with each other. Dede Korkut, the cult figure of myth and the real historical figure, continues to be transmitted in cultural memory as a cultural heritage, transcending contexts. In this respect, there is a tradition that has been shaped in the history of Turkish culture from the past to the present, with a special focus on Dede Korkut. The Dede Korkut tradition has recently been protected by international conventions and declared as the common heritage of humanity, especially thanks to the data flow accelerated by the electronic cultural environment. Based on this reality, the study focuses on the Dede Korkut heritage, which expresses a cultural accumulation shaped on the basis of Dede Korkut, and reveals how the formation process of this heritage in Turkish cultural memory was realized. The article examines the influence of society, culture, and folklore on the transfer of Dede Korkut heritage from generation to generation, the preservation of its vitality in Turkish cultural memory, and the establishment of a cultural connection between the past and the present through this heritage, as well as the social, cultural, and folkloric foundations of this heritage.

A theoretical analysis of how the Dede Korkut heritage is transmitted from the past to the present is conducted within the framework of the inter-contextuality approach. In this study, which is a case study, a text-centered approach was followed in accordance with the qualitative research method. Based on the literature review, written and electronic contents about Dede Korkut, which were selected by the random sampling method, were evaluated from a holistic perspective. At the end of all these evaluations, it was concluded that the Dede Korkut heritage interacts in harmony with social, cultural, and folkloric foundations and continues its vitality in areas where it can reach inter-contextuality.

Keywords: Turkish culture, Dede Korkut heritage, cultural memory, cult of person, inter-contextuality.